

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Community, anarchy and liberty

Goede, P. de

Citation

Goede, P. de. (1985). Boekbespreking van: Community, anarchy and liberty. *Acta Politica*, 20: 1985(1), 104-109. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3452591>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3452591>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Princeton, New Jersey 1982, p. 122: '(. . .) in the eighteenth century, a term such as "happiness", which is today almost wholly relegated to the private sphere, still had a substantial public dimension. When Jefferson, in the Declaration of Independence, designated the "pursuit of happiness" as an inalienable right, he had in mind the *public* happiness, that is, a performance of economy and society that is satisfactory to its members'.

4. Cf. Ruut Veenhoven, 'Welvaart en geluk', *Economisch Statistische Berichten* 68, nr. 3393, 16 feb. 1983, p. 159: 'De correlatie tussen nationale welvaart en gemiddeld geluk is niet minder dan + 0,84'. (Resultaten van een wereldomvattend Gallup-onderzoek uit 1975). Volgens Veenhoven 'blijkt duidelijk dat de tevredenheid met het bestaan duidelijk het laagst is in de armste gebieden (. . .). Aan de andere kant is de tevredenheid het grootst in de rijkste gebieden (. . .)'.

5. Cf. Niklas Luhmann, *Zweckbegriff und Systemrationalität*, Frankfurt am Main 1977², hst. 3. Een kaderwetgeving valt onder Luhmanns categorie van een *Zweckprogramm*. Het doel ligt hierbij vast, maar de middelen ter bereiking van dit doel niet. De uitvoerders hebben daardoor een grote beleidsvrijheid bij de keuze van deze middelen. Bij een *Konditionalprogramm* ligt de uitvoering van tevoren al geheel *en detail* vast.

Michael Taylor, **Community, Anarchy and Liberty**, Cambridge, Cambridge University Press, 1982, 184 p.

Kan sociale orde gehandhaafd worden in een maatschappij zonder staat? Is anarchie levensvatbaar? Michael Taylor (verbonden aan de Universiteit van Essex) onderzoekt deze vragen in zijn boek 'Community, Anarchy and Liberty'.

Het eerste hoofdstuk is gewijd aan de verheldering van concepten die een belangrijke rol spelen in de door Taylor ontwikkelde argumentatie. Onder een *zuivere anarchie* ('pure anarchy') verstaat hij een toestand van staatloosheid, die gekenmerkt wordt door het ontbreken van enigerlei concentratie van de middelen om fysieke dwang mee uit te oefenen, alsmede het ontbreken van enigerlei politieke specialisatie (p. 9). Anarchie impliceert volgens Taylor niet de afwezigheid van macht of gezag.

Macht ('power') definieert Taylor als volgt: 'the ability to affect the incentives facing others so that it becomes *rational* for them to pursue a certain course of action' (p. 13). Deze definitie van macht in termen van rationele keuze betekent dat macht niet slechts wordt uitgeoefend door middel van aanbiedingen ('offers'), bedreigingen ('threats') of een combinatie van deze twee ('thoffers'). Een individu beïnvloedt daarnaast ook de handelingsmotieven van anderen eenvoudigweg dank zij zijn of haar relatieve onderhandelingspositie. In dat geval is er evenzeer sprake van machtsuitoefening. Taylor spreekt over *coercion* als macht wordt uitgeoefend door middel van geloofwaardige en substantiële bedreigingen (p. 14). Het beschikken over middelen waarmee *fysieke dwang* ('force') kan worden toegepast, kan de basis zijn voor het bezit van macht of ten grondslag liggen aan bedreigingen (p. 19). Als iemand wordt onderworpen aan fysieke dwang, is hij of zij letterlijk niet meer tot

bepaalde handelingen in staat. *Gezag* ('authority') omschrijft Taylor als volgt: 'the idea here is that A exercises authority over B when B conforms with A's communication (in the form of advice, instruction, command or whatever) because he believes that A can give convincing reasons in support of it' (p. 22).

Vervolgens bespreekt Taylor het concept *gemeenschap* ('community'). Een *gemeenschap* onderscheidt zich volgens hem door drie karakteristieken. In de eerste plaats hebben de leden van een *gemeenschap* gemeenschappelijke opvattingen en waarden. De tweede karakteristiek van een *gemeenschap* wordt gevormd door directe en veelzijdige relaties tussen de leden. Tenslotte vermeldt Taylor *reciprociteit* als een belangrijke karakteristiek: 'I shall use this term to cover a range of arrangements and relations and exchanges, including mutual aid, some forms of cooperation and some forms of sharing' (p. 28).

Na deze nuttige conceptuele exercities stelt Taylor in het tweede hoofdstuk dat de *sociale orde* gehandhaafd kan worden in maatschappijen zonder staat. De *neoklassieke theorie van de staat* acht de handhaving van de sociale orde onmogelijk zonder een staat. Deze theorie gaat ervan uit dat elk individu egoïstisch is en niet vrijwillig een bijdrage zal leveren aan de productie van *collectieve goederen*. De handhaving van de orde kan worden beschouwd als een collectief goed. Volgens de neoklassieke theorie van de staat zal het individu opteren voor parasitair gedrag: 'He chooses not to contribute to the provision of a public good because the cost *to him* of making a contribution exceeds the benefit *to him* of the additional amount of the public good which could be provided out of his contribution' (p. 55). De *free rider* kan niet van mede-consumptie van het collectief goed worden weerhouden, maar levert zelf géén bijdrage. Op grond van deze redenering wordt nu de staat gerechtvaardigd. Als mensen immers niet vrijwillig samenwerken om zichzelf van collectieve goederen te voorzien, dan is een staat nodig om af te dwingen dat iedereen een bijdrage levert. Zo niet, dan zal het collectieve goed niet in optimale hoeveelheden worden geproduceerd. De 'Leviathan' van Hobbes was in essentie de eerste uitdrukking van dit type rechtvaardiging van de staat (vgl. Mancur Olson, *The logic of collective action*, 1965).

Deze populaire rechtvaardiging van de staat wordt door Taylor niet geaccepteerd. Allereerst merkt hij op dat de neoklassieke theorie ten onrechte een tekort aan altruïsme als een onveranderlijk gegeven beschouwt. Dit tekort is in de ogen van Taylor juist het *resultaat* van staatsinterventie en kenmerkt mensen die lange tijd onder een staat hebben geleefd. Hij heeft geen bezwaar tegen de assumptie van egoïsme in *verklarende* theorieën, maar wél acht hij deze assumptie ongeoorloofd in *normatieve* theorieën (die rechtvaardigen of vóórschrijven). Ten tweede stelt Taylor dat de staat systematisch gemeenschappen heeft ondermijnd of vernietigd. De staat heeft haar functionele alternatief onwerkbaar gemaakt. Tenslotte meent Taylor dat, zelfs als men de premissen van de neoklassieke theorie zou overnemen (dat mensen niet vrijwillig collectieve goederen zullen produceren), daarmee nog niet is gezegd dat de staat de *enige* wijze is, waarop de voorziening van dergelijke goederen gewaarborgd kan worden. Er zijn immers ook nog twee andere methoden te onderscheiden: de markt en de *gemeenschap*. Deze kritiek op de neoklassieke rechtvaardiging van de staat heeft Taylor reeds uitvoerig geformuleerd in zijn boek

'Anarchy and Cooperation' (London, Wiley; 1976).

Taylor levert geen expliciete kritiek op het actuele functioneren van de staat. De volgende stap in zijn betoog is de bespreking van de *markt* als alternatief voor de staat. Kan door middel van de markt de sociale orde gehandhaafd worden? *Anarcho-kapitalisten* en *libertarians* beantwoorden deze vraag bevestigend (zie Murray N. Rothbard, *For a new Liberty*, 1978 en Robert Nozick, *Anarchy, State and Utopia*, 1974). Particuliere ondernemingen (zgn. beschermingsagentschappen) kunnen in hun ogen sociale orde (de bescherming van persoon en eigendom) op de vrije markt produceren (ofschoon Nozick een minimale staat noodzakelijk acht). Taylor is van mening dat deze *free marketeers* te weinig het optreden van *externe effecten* onderkennen. De bescherming van persoon en eigendom kan tot op zekere hoogte in de vorm van op de markt verkoopbare, private goederen en diensten worden geproduceerd. Maar er treden bij de produktie ook externe effecten op, waarvan anderen dan de kopers van het private goed niet kunnen worden uitgesloten, zodat in principe liftersgedrag mogelijk wordt: 'there is a non-excludable public good element in the provision of security and therefore in general the market will not produce a Pareto-optimal outcome: individuals will not get all the security they want' (p. 65).

Nadat Taylor op deze wijze de markt als alternatief voor de staat heeft verworpen, wil hij aantonen dat sociale orde wel in een staatloze maatschappij kan worden gerealiseerd, op voorwaarde dat de menselijke relaties in die maatschappij de kenmerken van een *gemeenschap* bezitten. Om dit te bewijzen en te illustreren begeeft Taylor zich op het terrein van de *politieke antropologie*.

Hij beschrijft de mechanismen waarmee in primitieve, staatloze maatschappijen de sociale orde werd gehandhaafd. Deze mechanismen vielen uiteen in drie categorieën: *structurele karakteristieken* van deze maatschappijen, zoals het beginsel van reciprociteit, dat inhoudt dat de ontvangst van diensten of goederen de ontvanger verplicht tot het verlenen van gelijkwaardige diensten of het geven van gelijkwaardige goederen aan de dienstverlener c.q. gever, bijvoorbeeld het delen van voedsel en het uitwisselen van vrouwen (zie Marcel Mauss, *The Gift*, 1925; 1980); *socialisatieprocessen*, dikwijls gekoppeld aan initiatieriten (Taylor merkt op dat deze processen niet van doorslaggevend belang zijn), en tenslotte *sociale controles* in de eigenlijke zin van het woord (o.m. het aanbod van reciprociteit en het dreigen met de intrekking daarvan; sancties zoals het openlijk uiten van goedkeuring of afkeuring). De belangrijkste mechanismen zijn op reciprociteit en op goedkeuring dan wel afkeuring gebaseerd. Deze mechanismen zijn echter alleen effectief in kleine en stabiele gemeenschappen (p. 93). Ruwweg zou men kunnen zeggen dat de handhaving van de orde in een staatloze maatschappij *gemeenschap* vereist.

Gemeenschap op haar beurt vooronderstelt een zekere mate van economische *gelijkheid*. Grote ongelijkheden zouden een *gemeenschap* immers ondermijnen. In het derde hoofdstuk poert Taylor dat in primitieve gemeenschappen en quasi-anarchistische boerengemeenschappen doorgaans geen grote ongelijkheden ontstonden. Hij wist in dit verband op bepaalde kenmerken van de *domestic mode of production* (bijv. produktie naar behoefte), wederom de praktijk van reciprociteit en de werking van de eigenlijke sociale controles, die alle een nivellerend effect

hadden. De mechanismen waarmee het optreden van ongelijkheid werd bestreden, waren dus globaal dezelfde als waarmee de sociale orde werd gehandhaafd. Ze waren eveneens alleen effectief in kleine en stabiele gemeenschappen. Taylor wil zeggen dat gelijkheid ook gehandhaafd kan worden zonder voortdurende interventies van een staat.

Zijn redenering tot dusverre laat zich als volgt samenvatten: 'anarchie vereist *gemeenschap*' en 'gemeenschap vereist een zekere mate van gelijkheid' en 'handhaving van deze gelijkheid in een anarchie vereist *gemeenschap*'.

Anarchistische gemeenschappen zijn echter vrijwel overal verdwenen. Ze zijn geabsorbeerd, ondermijnd of vernietigd door staten. Taylor vraagt zich af hoe de primaire staten zijn ontstaan, dat wil zeggen staten die zijn opgekomen onafhankelijk van andere staten, zonder de invloed of het model van een reeds gevormde staat. De *marxistische* verklaring, volgens welke economische stratificatie leidt tot de formatie van een staat, wijst Taylor af. Economische ongelijkheid gaat niet vooraf aan staatsvorming. Verzwakking van gemeenschappen en de ontwikkeling van ongelijkheden zijn volgens Taylor de consequenties en begeleidende verschijnselen van staatsvorming.

De kiemen van staatsvormingsprocessen dienen gezocht te worden bij de leiders van primitieve gemeenschappen, die aanvankelijk slechts over gezag beschikten, maar op een gegeven moment macht gingen uitoefenen. Aan deze ontwikkeling lag ten grondslag dat het delen of afsplitsen van gemeenschappen ('fissioning') onmogelijk werd gemaakt. Daardoor bleven deze maatschappijen niet langer kleine gemeenschappen (p. 135). Geografische omstandigheden konden afsplitsing onmogelijk maken of te kostbaar. Een bedreigende omgeving (bijv. rivaliserende maatschappijen) bevorderde evenzeer de politieke integratie; 'state formation has its roots not in the growth of economic inequality but in the combination of conditions which strengthen the leadership that is found in every stateless society and conditions which make fission impossible or undesirable' (p. 138).

Nadat hij in het derde hoofdstuk de verenigbaarheid van anarchie en gelijkheid heeft aangegeven, stelt Taylor zich in het vierde hoofdstuk de vraag of *gemeenschap* en *vrijheid* zich met elkaar verdragen. Vanuit liberale hoek wordt wel gesteld dat individuele vrijheid niet beleefd kan worden in een *gemeenschap*. Daarentegen menen communautaire anarchisten dat *gemeenschap* zich niet slechts verdraagt met individuele vrijheid, maar er zelfs een noodzakelijke voorwaarde van is. Taylor komt met een *partiële verdediging* van de *gemeenschap* tegenover de liberale kritiek: 'If liberty is taken as a central value or ideal (...) the small community does not stand condemned' (p. 165). Hij beweert echter niet dat vrijheid gemaximaliseerd wordt of slechts mogelijk is in een *gemeenschap*. Tot deze conclusie komt Taylor na een beschouwing van drie noties van individuele vrijheid: zuivere negatieve vrijheid ('an individual is unfree if, and only if, his doing of any action is rendered impossible by the action of another individual', (p. 142); vrijheid als afwezigheid van dwang door middel van bedreigingen ('freedom from coercion'), en vrijheid als autonomie.

In zijn epiloog is Taylor niet erg optimistisch over de *toekomst* van *gemeenschappen* en anarchie. Het doel van een radicaal gedecentraliseerde wereld van kleine

gemeenschappen komt hem aantrekkelijk voor, maar de geschiedenis leert hem dat anarchistische gemeenschappen erg kwetsbaar zijn in verhouding tot maatschappijen met een grotere politieke centralisatie en concentratie van de middelen waarmee fysieke dwang kan worden uitgeoefend. Dit ondanks het feit dat volgens Taylor de belangrijkste idealen van veel anarchisten, namelijk anarchie, vrijheid, gelijkheid en gemeenschap een coherent geheel kunnen vormen (p. 166).

Het voor Taylor zo belangrijke concept gemeenschap wordt in verschillende contexten gehanteerd. Als *maatschappelijk ideaal* speelt het een belangrijke rol in het socialisme (inclusief het anarchisme), maar ook in de christendemocratie en extreem-rechtse bewegingen (zie Eugene Kamenka, *Community as a social ideal*, 1982). Daarnaast is het concept als *ideaal-type* niet meer weg te denken uit de sociologie, sinds Ferdinand Tönnies in 1887 'Gemeinschaft und Gesellschaft' schreef. Taylor beschrijft de realisering van het concept in historische situaties. Daarbij maakt hij veel gebruik van antropologisch onderzoek. Hij wil zich niet baseren op de wederwaardigheden van gemeenschappen in spectaculaire revolutionaire situaties (zoals de Parijse Commune of de Spaanse burgeroorlog). Zij leveren vanwege de ongewone omstandigheden minder betrouwbaar materiaal voor generalisaties. In dit opzicht is het boek een waardevolle aanvulling op veel literatuur over het anarchisme.

Het lijkt irrelevant, utopisch of romantisch om in een wereld vol staten nog over anarchisme te spreken. Taylor ontbreekt het echter niet aan zin voor realiteit. Zonder illusies schetst hij een potentiële structurele vernieuwing door middel van partiële gemeenschappen, zoals communes, coöperaties, collectieven, projecten van wederzijdse hulp, etcetera. Deze pogingen bevorderen gemeenschappen door de verstatelijking substantieel te *reduceren*. Zo beschouwd is het anarchisme nog steeds actueel. Wellicht is dan een *dualistische maatschappij*, zoals André Gorz die heeft beschreven in 'Afscheid van het proletariaat' (1982, p. 113), ook voor anarchisten een wenkend perspectief. Gorz wil de sfeer van heteronomie, of de sfeer van de staat, eveneens reduceren. Maar hij gaat er niet van uit dat de sfeer van de heteronomie geheel kan opgaan in die van de autonomie. Een zeer interessant essay in dit verband is onlangs geschreven door Alain Minc. In 'L'après-crise est commencé' (Gallimard, 1983) bepleit hij een 'état-libertaire' strategie om uit de crisis te geraken. Méér staat, méér markt en méér gemeenschap ('société civile') is zijn paradoxaal en prikkelend devies. Een heterogeen gereguleerde, veelvormige maatschappij zal het resultaat zijn.

Voor wat betreft de discussie over de *verzorgingsstaat* houdt de bovenstaande visie in, dat men niet kan volstaan met een ongedifferentieerd anti-étatisme. Het bevorderen van de informele verzorging (solidariteit in primaire groepen) vereist passende overheidsmaatregelen die de verzorgingscapaciteit van gemeenschappen verhogen (denk aan arbeidstijdverkorting). De staat zal een autonomisering van de verzorging mogelijk moeten maken en ondersteunen (vgl. A. Walker, *A caring community*, in H. Glennerster, *The future of the welfare state*, 1983 en P. Rosanvalon, *La crise de l'Etat-providence*, 1981).

Anarchisten staan niet alleen in hun afwijzing van de (verzorgings)staat. Liberalen bepleiten *privatisering*, terwijl christendemocraten steeds meer een beroep doen

op het particuliere initiatief van een '*verantwoordelijke maatschappij*'. Het is van belang om de verschillen in opvatting tussen de liberalen, christendemocraten en anarchisten te ontwaren, die schuilgaan achter hun gemeenschappelijke kritiek op de verstatelijking van verzorgingsarrangementen. Christen-democraten en anarchisten delen weliswaar een gemeenschapsoriëntatie, maar houden er fundamenteel verschillende opvattingen op na over de economische orde, in het bijzonder de eigendomsrechten. Anarcho-socialisten (ook Taylor) verzetten zich tegen de privé-eigendom van de produktiemiddelen. Liberalen hanteren vaak een beeld van de mens als 'bezitsindividualist', maar stemmen met christendemocraten min of meer overeen inzake de aanvaarding van de kapitalistische economische orde.

Wie geïnteresseerd is in het anarchisme en rechtvaardigingen van de staat en zich niet laat afschrikken door wat antropologisch jargon, zal na lezing van 'Community, Anarchy and Liberty' niet teleurgesteld zijn. Het is een actueel boek voor de jaren tachtig, waarvan de 'tijdgeest' wel als neoliberal is omschreven.

P. de Goede

G. Caiden (ed.), **International handbook of the ombudsman**; volume I: Evolution and present functions; volume II: Country surveys; Greenwood Press, Westport (Conn.) 1983, 187 p. + 366 p.

Voor in de jaren zeventig is in de westerse landen het instituut ombudsman populair geworden. In tientallen landen en deelstaten binnen federaties zoals de Verenigde Staten zijn toen ombudsmannen aangesteld. In Nederland is toen de discussie erover goed op gang gekomen, met als resultaat de instelling van een ombudsman per 1981.

De literatuur is hierbij niet achtergebleven. Waar het aanvankelijk vooral juristen waren die belangstelling voor het idee en de praktijk van het instituut ombudsman hadden, kregen zij in de loop van de jaren zeventig steeds meer gezelschap van sociale wetenschappers. Met name de Canadees Don Rowat (Carleton University) heeft hierbij het voortouw genomen (*The ombudsman*, 1965; *The ombudsman plan*, 1973). Spoedig volgden talrijke landenstudies, waarvan de zeer omvangrijke studie van R. Gregory en P. Hutchesson over Groot-Brittannië (*The parliamentary ombudsman*, 1975) samen met L. Hills studie over Nieuw-Zeeland (*The model ombudsman*, 1976) wel het meest een trendsettende reputatie verworven hebben. In Nederland zijn het nog altijd voornamelijk juristen die het instituut ombudsman bestuderen. Genoemd moet worden het werk van H. Kirchheiner (*Ombudsman en democratie*, 1971), J. Polak (*De ombudsman*, 1976) en P. Stolk (*De nationale ombudsman*, 1983) alsmede de losbladige uitgave van Actaboek (1982 en later).

In zijn tweedelig *International handbook* poogt de Amerikaanse hoogleraar bestuurskunde Gerald Caiden een nagenoeg wereldwijd overzicht te geven van het verschijnsel ombudsman hedentendage. De grote diversiteit van verschijningsvormen dekt hij af met de ruime definitie: 'The ombudsman, as an independent, nonpartisan officer appointed by one of the principal organs of the state, deals with specific complaints from the public and is in a position to research these cases and